

VZŤAH VEDY A MORÁLKY V PODMIENKACH VEDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJA

BARBORA HLAVOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV

HLAVOVÁ, B.: The Unity of Science and Morale as a Prerequisite of Humanization of the Scientific-Technological Progress. *Filozofia* 39, 1984, No. 3, p. 277.

The contemporary intense advancement of science and technology makes the problems of the relation of science and morale ever more topical and it puts the question of the inevitability of humanizing science, giving it the impress of humane and towards Man oriented work.

The paper consists of two parts: Part One — Ontological Presuppositions of the Relation of Science and Morale, Part Two — Social and Class Preconditions of this Relation. In the first part the object-oriented practical activity as the ontological basis for conceiving the relation of these two specific human activities is analyzed. The unity of gnoseologic and axiologic moments which in the abundance of social being of Man always work in cooperation is realized in this kind of human activity. The author defines the specific character of science and morale and from the Marxist point of view she criticizes incompetence of those conceptions which consider both spheres as autonomous.

In the second part the relation of science and morale in the concrete social and class context of capitalism and socialism is analyzed. The author concentrates mainly on the morally regulative and humanistic-formative function of science under the present conditions, arguing that socialism creates objective conditions for morale to become the element of social management and to join in the process of humanization of science.

Prudký vedecký a technický rozvoj, ktorý silne ovplyvňuje celý život našej súčasnej spoločnosti a podstatne poznačuje všetky formy ľudskej životnej aktivity, stále naliehavejšie aktualizuje problematiku vzťahu vedy a morálky, vzťahu dvoch duchovno-praktických, spoločenských sfér činnosti človeka. Pozornosť ľudstva sa dnes sústreďuje nielen na konkrétne vedecké výsledky, ktoré vedeckotechnický pokrok prináša a ponúka, ale v súvislosti s týmito ďalekosiahlymi úspechmi si dnešný človek čoraz nástojčivejšie kladie otázku sociálnych, ale hlavne eticko-morálnych dôsledkov vedeckého rozvoja pre ľudstvo samé. História doterajšej ľudskej praxe ukázala, že vedecké objavy sa môžu stať, ako sa v mnohých prípadoch už aj stali, hrozbou pre ďalšiu existenciu človeka a ľudského rodu vôbec. Je zrejmé, že objektívnosť vedeckého poznatku, zaručená prísnou vedeckou analýzou, výpočtami, overená laboratórne, nemusí mať v konkrétnych životných situáciách vždy aj pozitívny dopad na ďalší rozvoj človeka a spoločnosti. Doterajšia bohatá

¹ Časť príspevku prednesená na 5. medzinárodnej konferencii etikov socialistických krajín, ktorá sa konala 5.—9. 12. 1983 v Smoleniciach.

ľudská praktická skúsenosť v tomto smere a obrovské možnosti, ktoré sú skryté v komplexnom rozvoji vedy, stále naliehavejšie naskoľujú otázku o nevyhnutnosti dialógu medzi vedou a morálkou, o nevyhnutnosti humanizovať vedu, jej aplikačné procesy a dať jej zmysel ľudského a k človeku zameraného diela, nasmerovať ju na ľudské potreby, na ich uspokojovanie, pre ktoré vlastne vo svojej primárnej podobe veda vznikla.

I. Ontologické predpoklady vzťahu

Problematika vedeckotechnického fenoménu je fakticky už od šesťdesiatych rokov neustále v centre pozornosti marxisticko-leninskej filozofie. Jej prvotné eticko-morálne reflexie mali podobu najvšeobecnejších úvah o morálnom rozmere vedeckotechnického rozvoja a boli väčšinou spomínané v súvislosti s pohľadom na vzťah vedy a humanizmu. Postupne však vedeckotechnický fenomén nachádza svoj, i keď veľmi skromný, prítom však špecifický odraz v marxistickej teórii morálky.² I napriek tomu, že sa jedná o veľmi skromne reflektovanú problematiku v systéme marxistickej etiky (nie je zatiaľ obsiahlejšie tematicky zahrnutá napr. ani v jej učebniciach) nemožno povedať, že by marxistická teória morálky pristupovala ku vzťahu vedy a morálky ako k dvom protikladným, teoreticky i prakticky nepreklenuteľným sféram spoločenskej aktivity človeka, ktoré sú v zásadnom diskrepačnom postavení. Základné metodologické princípy marxizmu, materializmus a dialektika, ukazujú marxistickej etike na východisko pri riešení tohto problému. Toto východisko sa nachádza v analýze vzťahu medzi výtvormi človeka a jeho vlastnou konkrétne historickou existenciou ako dvoma sférami ľudského bytia, pričom by nemalo ísť len o jednoduchú konfrontáciu vedy a morálky, ale o odhalenie ich vnútorných, hoci veľmi rozporných súvislostí.

Marxistický filozofický systém dáva marxistickej etike možnosť zbaviť sa antinómneho prístupu k tomuto problému, ktorý je tak typický pre buržoázno-idealistické etické reflexie a hľadať postihnutie vzájomnej súvislosti vedy a morálky ako dvoch špecifických prejavov ľudského bytia v marxistickej koncepcii človeka, predovšetkým v analýze ľudskej predmetno-praktickej činnosti ako v ontologickom základe postihnúť ich vzťahu. V tejto koncepcii sa človek objavuje vo svojom bytostne dialektickom vzťahu s predmetným svetom a súčasne vo svojej historickej a spoločenskej konkrétosti. Ľudská činnosť je predmetno-praktickou činnosťou, pri ktorej človek vedome pretvára prírodu, uspokojuje svoje potreby a súčasne pretvára samého seba. Vzťah prírody a človeka je vždy spoločensky sprostredkovaný. Človek dáva predmetnej prírode ľudský spoločenský zmysel, lebo len tak sa táto príroda môže stať jeho

² DROBNICKIJ, O. G.: Nauka i cennosti. Filosofskie nauki 1973, č. 4; Etika i nauka. Voprosy filosofii 1973; Etičeskije voprosy nauki. Moskva 1976; TOLSTYCH, .: Veda a mravnosť. Bratislava 1977; LAZAR, M. G. — LEIMAN, I. I.: VTR i nraŧtvennyje faktori naučnoj dejatel'nosti. Leningrad 1978.

ľudskou, spoločenskou prírodou. Tým, keď spredmetňuje svoje schopnosti vo vonkajšom svete a tým, keď si predmety tohto sveta osvojuje, neupadá do nejakého „ich tvorenia“, ale len potvrdzuje svoju skutočnú ľudskú a rodovú podstatu, lebo „práve v spracovávaní predmetného sveta sa vtedy až človek skutočne osvedčuje ako *rodová bytosť* ... Touto produkciou sa príroda javí ako jeho dielo a *jeho* skutočnosť.“ (1, 143 s.) Človeku ako bytosti mysliacej a „zameriavajúcej sa“ nestačí len spredmetnenie svojich schopností v produktoch hmotného či duchovného charakteru, ale z jeho rodovej povahy vyplýva, že týmto predmetom musí dať aj určité miesto a zmysel v spoločenskom kontexte, v spoločenských vzťahoch, v ktorých on sám existuje. Určenie zmyslu a miesta javom a predmetom, ktoré sú výsledkom predmetno-praktického osvojenia sveta znamená určenie ich axiologického rozmeru, ich hodnoty, ich objektívneho významu, ktorý majú pre človeka. Pritom predmetno-praktická činnosť človeka nepredstavuje nejakú časovú následnosť axiologického za gnozeologickým, ale jej výsledky sú dialektickým zjednotením týchto jej dvoch stránok. Táto činnosť je teda nielen procesom poznávacím, ale aj procesom hodnototvorným (už Marx konštatoval, že ľudská skutočnosť je skutočnosťou ľudských hodnôt) a súčasne procesom hodnotiacim, pretože jej výsledky sú tým, alebo iným spôsobom včleňované do podmienok sociálneho života človeka. Zjednotením gnozeologického a axiologického nastáva zjednotenie hodnotového s faktickým, zjednotenie cieľov, ideálov, noriem, toho, čo ľudská spoločnosť na základe dohody a spoločenskej konvencie ako cieľovo orientujúce prijala s výsledkami objaveného, poznaného. Je zrejmé, že aj axiologické, hodnotovo-morálne je výsledkom poznania potreby nielen regulovať vzťahy ľudí, ale byť aj nositeľom a reprezentantom duchovných, kultúrno-morálnych hodnôt, hodnotovej orientácie daného konkrétne historického spoločenstva. V tejto omnoho zložitejšej, ako sa na prvý pohľad zdá, protirečivej dialektike vzťahu človeka a objektívnej skutočnosti, dialektike procesu spredmetňovania osvojovania, poznávania a hodnotenia, či zhodnocovania, v ktorej človek nestojí mimo daný konkrétny, historický a spoločenský kontext, je zakotvené východisko k pochopeniu vzťahu vedy a morálky. V nej sú skryté objektívne existujúce súvislosti týchto dvoch stránok ľudského bytia, ktoré v procese predmetno-praktickej činnosti človeka a v daných historicko-konkrétnych podmienkach nevystupujú v svojej „čistej“ podobe ako dve izolované spoločenské aktivity pôsobiace len jedným svojím rozmerom, ale vždy v súčinnosti s celou bohatosťou a zložitosťou spoločenského bytia človeka vôbec.

Chápanie vedy v súčasnom svete závisí v mnohom na teoretickom chápaní vedy samej, tzn. na tom, ako sa vyčleňuje ako zvláštny jav, ako sa získavajú a klasifikujú fakty o tomto jave, ako sa skúma jeho vlastná funkcia. Táto skutočnosť podstatne ovplyvňuje jej filozoficko-gnozeologické a logicko-metodologické bádania. Veda ako zložitý fenomén je neustále predmetom systematického výskumu, pričom tento výskum je

o to náročnejší a zložitejší, že každý ďalší krok v jej vývoji je spojený so vznikom určitých globálnych problémov vývoja na našej planéte, ktoré nastoľujú závažné sociálne, ľudské i morálne otázky. Ukazuje sa, že pri odpovedi na tieto otázky nevystačíme s tými teoretickými koncepciami vedy, ktoré ju redukujú len na výpočet jej znakov (J. Bernal), funkcií, či istý druh racionálneho hľadania (K. Popper, I. Lakatos, T. Kuhn), ale s tými, ktoré konštruktívne dávajú možnosť odpovede na sociálno-morálne otázky vynárajúce sa v súvislosti s vedeckotechnickým pokrokom a ktoré chápu vedu v širších súvislostiach a vzťahoch, a to nielen so sociálnym systémom, v ktorom veda funguje, ale aj vzťahoch, ktoré existujú v jej vlastnej vnútornej štruktúre. Vo vnútornej štruktúre vedy možno vyčleniť tri prvky:

1. Logicko-gnozeologický, ktorý predstavuje systém poznatkov ako výsledok postupne sa vyvíjajúceho a o prax sa opierajúceho procesu poznania.
2. Činný prvok, ktorý je charakterizovaný ako zvláštna forma špecifickej praktickej činnosti ľudí a predstavuje vlastnú vedeckú činnosť, vedeckú prax.
3. Inštitucionálny, ktorý postihuje vedu ako sociálnu inštitúciu, ako systém sociálnych organizácií. [2]

Historicky sa tieto štrukturálne prvky vedy nerozvíjali rovnomerne. Je zrejmé, že napr. vývoj vedy ako sociálnej inštitúcie bol a je závislý od rozvoja a bohatosti získaných vedeckých poznatkov, ako aj od vlastného procesu vedeckej tvorby. Pomerne dlhý čas sa veda charakterizovala len svojím logicko-gnozeologickým rozmerom, chápala sa len ako forma spoločenského vedomia špecifickým spôsobom odrážajúca spoločenské bytie a tvoriaca systém vedeckých poznatkov. Táto skutočnosť umocňovala predstavy o jej axiologickej „čistote“. V nových podmienkach, ktoré priniesla vedeckotechnická revolúcia, ukázalo sa toto tradičné a podstatne zredukované chápanie vedy ako nedostatočné. Súčasná veda je základom pre rozvoj výrobných síl, dokonca sama sa stáva výrobnou silou a jej vlastný rozvoj je touto skutočnosťou determinovaný. Táto nová skutočnosť staví pred vedu neustále nové úlohy a podstatne zasahuje do jej predmetu, štruktúry, funkcie i jej spoločenskej inštitucionalizácie, znásobuje sa dynamičnosť jej rozvoja, rozširuje sa sféra jej pôsobnosti a jej priameho či sprostredkovaného zasahovania do všetkých sfér ľudského spoločenského života.

Vedu nemožno považovať len za „čistý“ inštrument, ktorý slúži poznaniu pravdy, ani za „sterilnú“ oblasť z ktorej by bolo vyeliminované všetko ľudské, konkrétne historické, spoločenské. Veda nielen poznáva, analyzuje objektívne zákonitosti, skutočnosti a vytvára o nich pravdivé poznatky vo forme logických zovšeobecnení, ale je i výrobnou silou a systémom inštitúcií a organizácií. Tieto jej charakteristiky dovoľujú marxistickej filozofii hovoriť o jej sociálnom rozmere a považovať ju za sociálny jav, ktorý má hlboké sociálne základy.

Veda ako zvláštna forma ľudskej aktivity je vždy v súčinnosti s inými druhmi spoločenskej praxe a zasahuje do iných sfér ľudskej činnosti. Tento zásah je podmienený tým, že veda vo svojom pôsobení vystupuje vždy za účasti človeka, ktorého vedecká činnosť zahŕňa tak gnozeologické ako aj axiologické, tzn. nielen poznanie objektov ale i ciele, plány, ku ktorým táto jeho činnosť smeruje. Tým, že veda je vytváraná a uskutočňovaná ľuďmi, je vždy stváraná danými spoločenskými pomermi a je chápaná ako historický a sociálny jav. Konkrétne sociálnou a historickou podmienenosťou stráca veda svoj „čistý“ charakter, pretože existujú vždy konkrétne historické vzťahy medzi touto špecifickou spoločenskou činnosťou a ostatnou sociálnou praxou. Vedecká činnosť, práve tak ako ktorákoľvek iná spoločenská aktivita, prispieva k reprodukcii spoločenských vzťahov. V súvislosti s týmto môžeme povedať:

1. „Veda existuje a môže existovať len v podobe sociálno-ekonomickej, špecifickej výraznosti, a tým nevyhnutne reprezentuje určitý *historický kvalitatívny typ sociálnych vzťahov*... existuje ako *typ činnosti*.“
2. Každá forma komunikácie vo vnútri vedy a (sociálnej) organizácie je zároveň formou spoločenskej komunikácie a organizácie. To znamená, že špecifické formy komunikácie, ktoré vznikajú v dôsledku vnútorných, teoretických alebo metodologických potrieb vedeckej činnosti, nie sú možné v inej podobe ako v podobe, ktorá je určená sociálne ekonomicky.“ (3, 65—66 s.)

Veda ako subsystém daného sociálneho systému zákonite preberá ciele, hodnoty i hodnotovo-morálne orientácie daného spoločenského systému. Chápať ju len v jej gnozeologickej funkcii znamená abstrahovať od jej konkrétnej podoby, v ktorej vystupuje ako špecifická tvorivá činnosť sociálnych subjektov, ktorá je sociálne inštitucionalizovaná a u ktorej je potrebná jej vedomá regulácia riadenia a vedenia. Skutočnosť, že veda ako predmetno-praktická, tvorivá činnosť je silne determinovaná požiadavkami materiálnej výroby, znásobuje potrebu axiologického prístupu k jej praktickému využitiu pre človeka a spoločnosť, znásobuje potrebu prítomnosti i morálnych hodnôt, noriem a regulatívov jej rozvoja, ktoré by zabráňovali jej odklonu od hodnôt, ktoré slúžia rozvoju ľudskej osobnosti.

Pokiaľ máme na mysli morálku, nemožno ani túto pokladať len za sumu morálnych noriem a nevidieť celú komplexnosť jej regulujúceho pôsobenia a mnohodoménnej funkčnosti, ktorou zasahuje do praktickej sféry činnosti človeka, do praktických oblastí medziludských vzťahov. Zmyslom morálky je morálne regulovať konanie, činnosť a vzťahy sociálnych subjektov. A keďže každá regulácia je normatívna i táto predstavuje, okrem iného, morálne normatívy, znormované morálne predstavy, princípy, hodnoty, ktoré v určitej dobe a prostredí, silou tradície a spoločenskej konvencie sú považované za záväzné. V týchto morálnych fenoménoch, ktoré sa kryštalizovali v dejinnom vývoji človeka, ľudskej

spoločnosti a svojou genézou spadajú do jeho predmetno-praktickej činnosti, sú vyjadrené záujmy a ciele sociálnych subjektov, pretransformované do špecifických morálnych požiadaviek ako poznaných a normovaných morálnych potrieb. Hodnotovosť a normatívnosť, ktoré pokladá marxistická etika za špecifické axiologické charakteristiky morálky, dovoľujú morálke zúčastňovať sa a regulovať všetky sféry života — spoločenskú, osobnú, politickú, kultúrnu a vedeckú. Hodnotovo-normatívna prítomnosť morálnej regulácie vo všetkých oblastiach spoločenského života dovoľuje morálne zhodnocovať každé ľudské konanie, každú ľudskú činnosť. Marxistická etika dokazuje, že mravné vzťahy sú vždy späté s určitými formami spoločenských vzťahov, vždy tvoria ich určitú stránku. V skutočnosti neexistujú ako vzťahy samy osebe. Otázka tejto spätosti je otázkou sféry pôsobenia morálky na iné sféry spoločenského života. Sovietsky etik L. M. Archangelskij v tejto súvislosti vymedzuje: „dve základné sféry morálky, priamu a nepriamu, ktoré sa odlišujú charakterom morálnej motivácie. Vo sfére priameho pôsobenia mravných vzťahov má morálna motivácia samostatný charakter, vystupuje ako cieľ. V nepriamej sfére nadobúda význam ideologického zdôvodnenia utilitárnych cieľov. V rámci nepriamej sféry možno vymedziť špecifičnosť vzájomného vplyvu morálky a ekonomiky, morálky a politiky, morálky a duchovnej kultúry,“ (4, 52—53 s.) pričom do rámca duchovnej kultúry zaraďuje i vedu, pretože sama je nositeľkou a tvorkyňou hodnôt. Hodnota vedy a hodnota vedeckých poznatkov totiž neodráža len objektívne prírodné a spoločenské zákonitosti, ale predstavuje zložitú cestu zápasu vlastného sebaopoznávania a sebauvedomovania človeka v jeho dejinnom vývoji, cestu z nevedenia k poznaniu, k rozvoju ľudskej osobnosti.

V súvislosti s otázkou humanizácie vedeckotechnického rozvoja do popredia vystupuje predovšetkým otázka pôsobenia morálky na vedu, i keď nezabúdame, že tento problém má i druhú stránku — vplyv vedy, jej poznatkov na mravnosť človeka. Vo sfére pôsobenia morálky na vedu možno vyčleniť predovšetkým dve funkcie morálky:

1. morálno-regulujúcu, ktorá pôsobí ako regulujúci a korigujúci prvok v procese organizácie a riadenia vedy hlavne cestou sociálneho riadenia;
2. humánno-formujúcu, keď morálka pôsobí ako zdôvodňovateľ ideových zámerov spoločnosti v súvislosti s perspektívami vedeckotechnického rozvoja.

Tieto funkcie morálky je možné analyzovať len na základe konkrétnych sociálno-ekonomických a triednych zákonitostí vývoja spoločnosti so zreteľom na historické podmienky daného spoločenstva.

II. Sociálno-triedne predpoklady vzťahu.

Pri úvahách o vzťahu vedy, vedeckotechnického rozvoja a morálky,

pri snahe pevne zakotviť vo vede tie ľudské a morálne hodnoty, ktoré slúžia potrebám a celostnému rozvoju ľudskej osobnosti, nemožno zabudnúť na skutočnosť, že veda na jednej strane síce odhaľuje všeobecné zákonitosti vývoja sveta, objektívnej skutočnosti, ľudskej spoločnosti, na druhej strane je však vždy podstatne orientovaná konkrétnymi historickými a sociálnymi vzťahmi, v ktorých funguje. Veda ako subsystém daného sociálneho systému je priamo determinovaná hodnotovým systémom platným v danej spoločnosti, ktorý je koniec koncov kauzálnie spätý s charakterom spoločenského systému. Tento systém, charakter spoločenského zriadenia a z neho vyplývajúci hodnotový systém spoločnosti pozitívne formuje alebo negatívne deformuje i vedu, predovšetkým jej aplikačné procesy a podstatne určuje cestu humanizácie a konceptualizácie jej vývoja.

Rozvoj vedy je objektívnym procesom, ktorý sa odohráva tak v kapitalizme ako aj v socializme. Tento objektívny proces je teoreticky reflektovaný rôznymi koncepciami, ktoré v rôznej podobe vyjadrujú postavenie a úlohu vedy v spoločnosti.

V súčasných buržoázných teoretických reflexiách prevláda etický charakter problému, ktorý so sebou prináša vedeckotechnický rozvoj. Tvrdí, že veda a morálka ako dve formy ľudskej životnej aktivity sa vzájomne vylučujú, pričom obeťou je morálka, lebo mravný rozvoj súčasného človeka je obetovaný „fetišistickému a démonickému“ vedeckotechnickému rozvoju. Sú to názory o krutej ironii dejín, ktoré si s ľudským jedincom zahrli tak, že stratil zmysel života, vyšších perspektív, prevláda u neho kult moci a úspechu, ako aj morálne vákuum v jeho vedomí. Súčasnému modernému človeku sa vytýka nedostatok individuality, nedostatok vlastnej morálno-hodnotovej orientácie. Konflikt vedy a morálky (porovnaj 5.) zdôvodňujú buržoázni myslitelia jednak tým, že vedeckotechnický pokrok brzdí a mrzačí súčasného človeka, zbavuje ho jeho autenticity a preto sa volá po novej etike, etike vedy, ktorá by „chránila“ človeka, a jednak tým, že človek ako osobnosť ukázal sa byť nehodným toho, čo sám vytvoril. Neschopnosť buržoázných etických teórií postihnúť proces zospoločensňovania vedy, postihnúť všetky jej súvislosti so sociálnymi vzťahmi danej spoločnosti, vedie tieto teórie k dichotomickému zdôvodňovaniu vzťahu vedy a morálky. Pritom teoretická (ale i praktická) neschopnosť filozoficko-etických orientácií preklenúť túto dichotómiu je prirodzeným výsledkom kapitalistických sociálnych podmienok, pretože veda v týchto podmienkach, jej výsledky v procese praktického zhodnocovania, v procese inštitucionálnej organizácie, v procese vedenia a riadenia (organizácie a financovanie) je prísne zapájaná do kapitalistického reprodukčného mechanizmu „zmnožovania“ kapitálu, (6, 217 s.) bez ohľadu a rešpektu na finalitu použitia. Kapitálový mechanizmus prehľbuje antagonizmus sveta a vedy a sveta morálky, znásobuje absenciu morálnych a ľudských hodnôt vo vede a individuálnom vedomí človeka, formuje morálne hodnotové vedomie spoločnosti

podľa svojich vlastných zákonitostí. Vedecké poznatky prispievajú do tohto mechanizmu znásobovania kapitálu, reprodukovujú proces odcudzenej práce, a tým i všetky ostatné, teda aj morálne formy odcudzenia. Preto buržoázni teoretici nastoľujú otázku o tzv. „čistej vede, pričom ju redukujú len na jej logicko-gnozeologický rozmer, v ktorej vystupuje len ako suma poznaných stránok objektívnej skutočnosti bez toho, aby postihli jej komplexnú, sociálnu úlohu, ktorú má v týchto podmienkach. Takto chápaná a charakterizovaná veda neprekračuje svoj formalizmus, čo vedie k prehľbovaniu priepasti medzi poznaným a hodnoteným, či zhodnocovaním poznaného. Tento fakt pôsobí koniec koncov ako dôležitý deformujúci činiteľ na celý buržoázny spôsob života, na sféru jej mravnosti i jej hodnotovej orientácie.

V kapitalistických podmienkach je podstatne oklieštená tak ľudskému formujúca ako aj morálno-regulujúca funkcia morálky. Je to tým, že „vývoj štátne monopolitického kapitalizmu v podmienkach pokročilej industrializácie a vedeckotechnickej revolúcie podporuje absolutizáciu a fetišizáciu sociálne pragmatických a racionálne utilitaristických spôsobov a typov jednaní. To vedie k rozpadu tradičných foriem styku medzi ľuďmi i ustálených spoločenských hodnôt a noriem. Podriadenie človeka pod utilitaristicko-technické formy a vládu odosobnených síl potlačuje rozvoj skutočne ľudských vlastností a vytvára v ňom jednostranné rysy funkcionálne technického systému.“ [7, 90 s.] Oklieštenosť druhej funkcie je v tom, že regulatívna úloha morálky je v antagonistických triednych podmienkach podstatne oslabená tým, že protirečivé triedne záujmy sociálnych síl nachádzajú odraz v ich triedne protirečivej hodnotovej morálnej orientácii, ktorá, ako je známe, vytvára štrukturálny základ tejto regulácie. „Sám fakt, že vo vykorisťovateľských spoločnostiach jestvuje niekoľko morálnych systémov, poukazuje na rôzne (často protikladné) zameranie ich vplyvov, čo môžeme považovať za hlavnú príčinu znižovania efektívnosti a regulatívnej úlohy morálky v systéme oficiálneho štátneho i súkromno-kapitalistického zriadenia.“ [4, 39 s.] Objektívne, sociálno-ekonomické podmienky kapitalistického zriadenia znemožňujú nielen teoreticky, ale i prakticky riešiť vzťah vedy, vedeckotechnického rozvoja a morálky.

Socializmus vytvára podmienky k prekonaniu diskrepancie vedy a morálky teoreticky (marxistická koncepcia predmetno-praktickej činnosti človeka) i prakticky (vznikom kvalitatívne nových spoločenských vzťahov). Otázka praktického riešenia vzťahu vedy a morálky, ich vzájomného presahovania a spätosť v podmienkach socialistickej spoločnosti znamená predovšetkým hlbšiu analýzu regulujúcej a humánno-formujúcej funkcie morálky v týchto podmienkach.

Sféra pôsobnosti morálnej regulácie sa v podmienkach socialistickej spoločnosti rozširuje. Táto skutočnosť je podmienená jednotou základných záujmov tried i sociálnych vrstiev v týchto podmienkach. Zámerom morálnej regulácie, ktorá obsahovo vyjadruje socialistické morálne

normy, princípy, ideály, sú v zhode s potrebami tejto spoločnosti. Sú v zhode s riadením politickým, ideologickým, výrobným, kultúrnym a pod. Morálna regulácia tým, že pomáha zosúladiť individuálne záujmy so záujmami a potrebami spoločnosti, stáva sa významným *prvkom sociálneho riadenia*. Táto skutočnosť je podmienená i tým, že v podmienkach socialistickej spoločnosti ide o kvalitatívne nový typ morálnej regulácie pre ktorú je charakteristické:

- „1. Morálka v socialistickej spoločnosti neuskutočňuje svoju regulatívnu funkciu autonómne, ale v úzkom spojení s riadiacimi funkciami celého sociálneho systému.
 2. V socialistickej spoločnosti sa rozširuje oblasť morálnej regulácie, čo vyjadruje zmenu jej objektu.
 3. Sama morálna regulácia v socializme je riadeným procesom, je pod vplyvom spoločenských inštitúcií (strany, štátu, systému vzdelávania a výchovy, činnosti kolektívov a pod.)“.
- (4, 40 s.)

Hodnotový obsah, zameranosť a sféra pôsobenia morálnej regulácie je teda v týchto podmienkach principiálne iná než v antagonisticky triednych podmienkach, pričom je možná jej objektivácia v socialistických morálnych vzťahoch v ďaleko širšom sociálnom zábere ako v podmienkach kapitalistickej spoločnosti. Z hľadiska tejto svojej rozšírenej sféry pôsobenia, z hľadiska jej prítomnosti v procese sociálneho riadenia stáva sa morálka, jej normy, hodnoty, princípy významným korigujúcim a orientujúcim činiteľom. Tým vytvára socializmus objektívne predpoklady pre prítomnosť axiologických, hodnotovo-normatívnych vzťahov v procese sociálneho riadenia, i v procese zhodnocovania výsledkov vedy, ich aplikácie z hľadiska hodnôt najvyšších pre socializmus. V tomto zmysle nemôže ísť v socialistických podmienkach o akési „násilné“ vnucovanie sa morálnych princíпов, hodnôt, noriem, do sféry vedy, do rozhodovacích a riadiacich procesov pri jej použití, ale musí ísť o prirodzený dialóg, ktorý by sa uskutočňoval predovšetkým v záujme plného rozvoja socialistickej osobnosti. A preto, že proces konceptualizácie, aplikácie a humanizácie súčasného vývoja a stavu vedy nie je ani v socialistických podmienkach jednoduchý a priamočiary, je potrebná častejšia a globálnejšia konfrontácia medzi vedou a spoločenskou praxou v zmysle rešpektovania morálnych hodnôt vlastných socializmu. Morálnu reguláciu nie je možné považovať len za obyčajný autonómny, regulujúci mechanizmus, objektivujúci spoločnosťou a konvenciami prijaté morálne normy. Je to proces, ktorý nielen formuje morálne vedomie osobnosti, ale aj spätne pôsobí na spoločenskú prax a do istej miery podieľa sa na riešení rozporov spoločenského života.

Morálne princípy, hodnoty, normy, ktoré sa objektivujú v morálnych vzťahoch, sú významnými orientujúcimi bodmi pri smerovaní k cieľom socialistickej spoločnosti, ich dosahovaniu a upevňovaní. Z tohto hľadiska plní morálka významnú humanistickú funkciu voči vedeckotechnickému rozvoju v tom, že pri praktickej aplikácii vedeckých výsledkov upozor-

ňuje na disproporcie medzi týmito aplikáciami a záujmami a cieľmi socialistickej spoločnosti. Táto skutočnosť sa významne prejavuje v hodnotiacich súdoch verejnej mienky, ktoré citlivo reagujú na potrebu inej tzv. humánnej orientácie týchto aplikácií. Ide pritom o hodnotenie aplikáčnej praxe vedy z hľadiska vyšších záujmov spoločenského rozvoja, z hľadiska morálnych noriem a ideálov socializmu. V tomto zmysle morálno-hodnotiace súdy plnia nezastupiteľnú funkciu „kontrolóra“ vedeckotechnického rozvoja.

Vzájomné presahovanie sféry vedy a morálky v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti znamená v najširšom slova zmysle požiadavku neustálej konfrontácie plánov, zámerov a výsledkov vedeckotechnického rozvoja s celospoločenskými záujmami a cieľmi. Toto vedomé zjednocovanie predstavuje vlastnú, reálnu humanizáciu vedy, pre ktorú skutočné principiálne predpoklady vytvára naozaj len socialistická spoločnosť. Prelínanie sa sféry vedy a sféry morálky v spoločných cieľoch tejto spoločnosti vyúsťuje do vzájomného obohacovania a vytvárania podmienok pre rozvoj ľudskej osobnosti. Až tu vlastne začína pozitívny rozvoj vedy a techniky pre človeka i predpoklady pre jeho praktické, humánne riešenie.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Filosoficko-ekonomické rukopisy. Praha 1961.
2. RAČKOV, P. A.: Nauka. In: Общественное сознание и общественная практика. Москва 1979.
3. DOMIN, G.: Věda a kritika metodologických východisek buržoazního pojetí společenských věd. In: Kritika buržoazních a revizionistických interpretací vědeckotechnického pokroku. Praha 1976.
4. ARCHANGELSKIJ, L. M.: Marxistsko-leninská etika. Bratislava 1976.
5. HUXLEY, J.: Man in World. New York 1964.
6. HULÁKOVÁ, M.: Životní způsob a problém hodnot. Praha 1980.
7. NETOPILÍK, J.: Kritika fetišistického pojetí vědeckotechnické revoluce. In: Kritika buržoazních a revizionistických interpretací vědeckotechnického pokroku. Praha 1976.

ЕДИНСТВО НАУКИ И МОРАЛИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ГУМАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Барбора Главова

Современное стремительное научное и техническое развитие все настоятельнее актуализирует проблематику взаимоотношения науки и морали, ставит вопрос о необходимости гуманизировать науку, придать ей смысл человеческого и на человека ориентированного творения. Статья состоит из двух частей: I. Онтологические предпосылки взаимоотношения науки и морали; II. Социально-классовые предпосылки данного взаимоотношения.

В первой части автор анализирует предметно-практическую деятельность человека как онтологическую основу постижения взаимоотношения этих двух специфических видов человеческой активности. В этой деятельности человека осуществляется соединение гно-

сеологического и аксиологического моментов, которые в богатстве общественного бытия человека всегда действуют совместно. Автор определяет специфику науки и специфику морали и опровергает с марксистской точки зрения необоснованность их автономного понимания.

Во второй части статьи рассматривается взаимоотношение науки и морали в конкретном общественно-классовом контексте капитализма и социализма. Автор сосредоточивает внимание прежде всего на морально-регулирующей и гуманно-формирующей функциях морали, доказывая, что социализм создает все объективные условия для того, чтобы мораль могла стать элементом социального управления и тем самым включиться в процесс гуманизации науки.

DIE EINHEIT VON WISSENSCHAFT UND MORAL ALS VORAUSSETZUNG DER HUMANISIERUNG DER WISSENSCHAFTLICH-TECHNISCHEN ENTWICKLUNG

Barbora Hlavová

Die gegenwärtige stürmische wissenschaftliche und technische Entwicklung aktualisiert immer dringender die Problematik der Relation von Wissenschaft und Moral, stellt die Frage der Notwendigkeit der Humanisierung der Wissenschaft, damit sie den Sinn eines menschlichen und auf den Menschen hin zustrebenden Werkes erhält. Die Studie ist in zwei Teile gegliedert: I. Ontologische Voraussetzungen der Relation von Wissenschaft und Moral; II. Sozial-klassenmässige Voraussetzungen dieser Relation.

Teil I analysiert die gegenständlich-praktische Tätigkeit des Menschen als ontologische Grundlage der Erfassung der Relation dieser beider spezifischen menschlichen Aktivitäten. In dieser Tätigkeit des Menschen verwirklicht sich die Einigung des Erkenntnistheoretischen und Axiologischen, die in der Reichhaltigkeit des gesellschaftlichen Seins des Menschen stets zusammenwirken. Die Vf. bestimmt die Spezifität der Wissenschaft und die Spezifität der Moral und widerlegt vom marxistischen Gesichtspunkt aus die Unbegründetheit ihrer autonomen Auffassung.

Teil II analysiert die Relation von Wissenschaft und Moral im konkreten Gesellschafts- und Klassenkontext des Kapitalismus und Sozialismus. Die Vf. konzentriert sich hauptsächlich auf die moral-regulierende und human-formende Funktion der Moral unter diesen Bedingungen und führt Beweis, dass der Sozialismus objektive Bedingungen für die Konstituierung der Moral als Element sozialer Steuerung und somit für ihre Einbindung in den Prozess der Humanisierung der Wissenschaft schafft.